PROF. DR.

BİLGEHAN ATSIZ GÖKDAĞ ARMAĞANI

EDİTÖR

PROF. DR. OSMAN KARATAY

DÜZENLEME KURULU

PROF. DR. TALİP DOĞAN

DOÇ. DR. AHMET HAŞİMİ

DOÇ. DR. ASLIHAN DİNÇER

DOÇ. DR. ERKAN HİRİK

DOÇ. DR. YAŞAR ŞİMŞEK

DR. ÖĞR. ÜYESİ ÇİĞDEM USTA

DR. OSMAN KABADAYI

SUNUŞ

Sessiz ve mütevazı olup en ağır işleri ve sorumlulukları yüklenmekten çekinmeyen, görünme vakti en öne çıkanların rağmına, en geride durup yüklendiği işleri en güzel şekilde tamamlayan bir 'iş' adamı olarak tanıdık Bilgehan Atsız Gökdağ Hocamızı. Bu yüzden 20 yıldan fazladır başarıyla tamamlanan Türk dünyasıyla ilgili projelerin büyük bir kısmında onu görüyoruz. Üstelik de bugüne kadar kazandığından daha fazlasını harcayarak çalıştı. Çok sevilen bir Hoca ve zorda kalanın aradığı bir melce olarak kalmadı, kendisi de dostlarını hiç ihmâl etmeyip hep aradı durdu. Fakat birincil işinin bilim adamlığı ve üniversitede öğretim üyeliği olduğunu hiçbir zaman unutmadı. Mesleğine tam hâkim bir akademisyen olarak çalışırken bilimsel yaklaşımları da çağın gerektirdiği şekilde oldu. Dili sadece bir dilbilimci olarak değil, bir toplumbilimci olarak çalıştı. Tarihten uluslararası ilişkilere, mitolojiden iletişim dünyasına kadar pek çok alanı dil çalışmaları bünyesinde beraber ele aldı. Bunun sonucu da öz geçmişinde uzun sayfalar tutan bir akademik üretim, yetiştirdiği binlerce öğrenci ve büyük çeşitlilik içeren bir kütüphane oldu.

Bilgehan Hocamız yaş aldıkça enerjisi ve çalışma azmi artan insan tipine bir örnektir. Takvimler ona 60. yaşı hatırlatırken, dolu hayatı ve engin tecrübeleri bunun sadece bir matematik konusu olduğunu söyledi âdeta ve aldırış etmemesini salık verdi. Takvimler bu vesileyle bize de bir hatırlatmada bulundu. Bu sevdiğimiz dostumuz ve Hocamıza armağanların en güzeli olan bir kitap armağanı vaktinin geldiğini ihtar ettiler.

Bu kitabı hazırlarken karşılaştığımız en büyük zorluğun Hocamızın çok fazla seveni ve dostu olması gerçeği garip bir tecellidir ve bu durum herhâlde sevinçten üzülmenin yegâne örneğini teşkil eder. Belki ciltlerce tutacak bir eserin yayın aşamasındaki zorlukları karşılama imkânımız bulunmadığı için, yazı çağrısını kapalı tuttuk ve sadece özel davette bulunduk. Bu kitapta yazısı bulunmayan çok sayıda değerli Hocamızı kırmış olabiliriz, ancak durumu anlayışla karşılamalarını bekliyoruz. Değerli yazılarıyla bu kitabın oluşmasına katkı veren tüm Hocalarımıza da teşekkür ediyoruz.

Bilgehan Atsız Gökdağ Hocamıza uzun ve semereli ömürler, nice mutlu yarınlar diliyoruz.

DÜZENLEME KURULU

30.12.2022

İÇİNDEKİLER

Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ'ın Öz Geçmişi

● 1-15

HATIRA YAZILARI

Ailesinden Bilgehan Atsız Gökdağ'a

Şöhret Aysun, İlteriş Kutluk, İstemihan ve Bumin GÖKDAĞ

● 17-18

Bir Bilimsel Gezinin Günlüklerinden

Prof. Dr. Talip DOĞAN

● 19-25

Nasıl Bir Hocadır?

Doç. Dr. Aslıhan DİNÇER

● 27-28

Öğrenci Gözüyle Bilgehan Atsız Gökdağ

Dr. Osman KABADAYI

● 29-32

Kadim Dostum ve Arkadaşım Bilgehan Atsız Gökdağ

Prof. Dr. Abdullah ŞENGÜL

● 33-34

Karadeniz'e Bakan Odalarda

Prof. Dr. A. Mevhibe COŞAR

● 35-37

Türkolojiye Adanmış Bir Ömür: Bilgehan Atsız Gökdağ

Dr. Enver UZUN

● 39-44

Bilgehan Atsız Gökdağ'ın Yaratıcılığında Güney Azerbaycan

Doç. Dr. Galibe HACIYEVA

● 45-47

İki Tarih Arasında: Atsız Ata mı, Atsız Hoca mı?

Hicret DAŞDEMİR

● 49-50

BilgäXan

Ali Asker CEMRASİ

● 51-52

BİLİMSEL YAZILAR

Göç Söz Varlığı Üzerine Bir Kavram Alanı Denemesi

Prof. Dr. A. Mevhibe COŞAR

● 55-68

Kurmaca ve Bellek: Güz Sancısı ve Yorgun Mayıs Kısrakları'nda

6-7 Eylül 1955 Olayları

Prof. Dr. Abdullah ŞENGÜL

● 69-78

Hoytu Tamir Yazıtlarının Tarihlendirilmesi

Prof. Dr. Ahmet B. ERCİLASUN

● 79-87

Türk Yazı Dillerinin Tarihlendirilmesinde

Bir Yöntem Sorunu

Prof. Dr. Ahmet KARADOĞAN

● 89-96

Türk Dilinde Gösterge Değişmesi Süreçlerine

Kuramsal Bir Yaklaşım

Prof. Dr. Ali AKAR

● 97-101

Türk Göç Miti

Prof. Dr. Ali DUYMAZ

● 103-110

"Dilin Evrimi"nden Neyi Anlamalıyız?

Prof. Dr. Caner KERİMOĞLU

● 111-122

Bursa Ulu Cami'deki Kartal Betimlemeleri Üzerine

Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ

● 123-153

İlhan Çeneli'nin Bitmemiş Kırım Tatarcası Sözlüğü Hakkında

Prof. Dr. Ceval KAYA

● 155-163

Özbek Türkçesinde Bitki Kavram Alanına Ait Söz Varlığı ve Türkiye Türkçesi ile Ortaklıkları Üzerine Bir İnceleme

Prof. Dr. Feridun TEKİN - Öğr. Gör. Samet CANTÜRK

● 165-185

Teoriden Pratiğe Türk Mitolojisi

Prof. Dr. Fuzuli BAYAT

● 187-202

17. Yüzyıl Azerbaycan Edebî Dilinde Bağımlı Birleşik Cümlelerin Yapısal-Anlamsal Gelişimi

Prof. Dr. Gızılgül ABDULLAYEVA

● 203-210

Eski Türklerin Bilgisinde "Yaşam" Kavramının Zaman ve Mekan Çerçevesinde Temsili

Prof. Dr. Gülbanu KOSIMOVA

● 211-218

Suriye Türkmen Türkçesi Ağızlarında "bile"

Prof. Dr. Hülya ARSLAN EROL - Arş. Gör. Fatma KURT YILDIZ

● 219-233

Türkiye Türkolojisinin Teorik Sorunları

Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ

● 235-245

Saxalı Sañarabın "Sahaca Konuşuyorum"

Halk Şarkısı ve İncelemesi

Prof. Dr. M. Fatih KİRİŞÇİOĞLU

● 247-250

Karabağ Ağzının Konumu ve

Karakteristik Gramatik Özellikleri

Prof. Dr. Meherrem MEMMEDLİ

● 251-263

Sagıt / Savut Sözü Üzerine

Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH

● 265-278

Garîb-Nâme'de Renk Adlarının Yapı ve İşlev Özellikleri

Prof. Dr. Nadir İLHAN

● 279-287

Bir Türkmen Gizli Dili ve

Abdal / Teber Dili ile İlgisi Üzerine

Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN

● 289-293

Afyon, Gedik Ahmed Paşa Kütüphanesi, No 1289'da Kayıtlı Arapça Bir Kitabın

Sonuna Eklenen Çağatayca Metinler

Prof. Dr. Reşid Rahmeti ARAT - Prof. Dr. Osman Fikri SERTKAYA

● 295-308

-Gir Bitimli Türk Topluluk Adları

Prof. Dr. Osman KARATAY

● 309-317

Bilgeliğin Sultan Ahmed Dönemi Vezirlik Görünümü:

Gencîne-i Adalet ve Âsafnâme

Prof. Dr. Özgür Kasım AYDEMİR

● 319-327

Türk Tarihine Bakışlar ve Nihal Atsız

Prof. Dr. Saadettin Yağmur GÖMEÇ

● 329-343

Kullanılmayan İkinci Adlarımız Üzerine

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU

● 345-354

Gümüşhane İli Ağzında Ölçü Bildiren Kavramlar

Prof. Dr. Salim KÜÇÜK

355-360

Mevlânâ'nın Türkçesi Bağlamında Oğuzcanın Yazı Dili

Oluşuna Dair Değerlendirmeler

Prof. Dr. Serkan ŞEN

● 361-370

Başkurt Bilmeceleri

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT

● 371-390

Türkiye Türkçesinin Güncel Kullanım Alanı

Doç. Dr. Abdulkadir ÖZTÜRK

● 391-398

Antakya Ağzında İnsanlar İçin Kullanılan Niteleyiciler

Doç. Dr. Ahmet HAŞİMİ

● 399-414

Arnavut Bektaşiliği-Türk Tasavvuf Kültürü Etkileşimleri ve Konu Hakkında

Yapılan Başlıca Çalışmalar

Doç. Dr. Ahmet KESKİN

● 415-438

Senden Bile Güzel, Senden Güzel'i Nasıl Değiştiriyor?

Sıfatlarda Üstünlük Derecesi ve 'Bile'nin Derece Semantiğine Katılımı

Doç. Dr. Aslıhan DİNÇER

● 439-446

İranda Təhlükə Altinda Olan Türkcə -
Xələc Türkcəsi və Onun Əsas Xüsusiyyətləri
Doç. Dr. Elçin İBRAHİMOV
● 447-452
Türkçe Yansıma Verintiler Üzerine
Doç. Dr. Emrah BOZOK
● 453-463
Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde
Durum Ekli İstem Görünümü
Doç. Dr. Erkan HİRİK
● 465-481
Türk Dillerinin Üsluplar Sisteminde Resmî İş Üslubunun Konumu ve
Tarihsel Gelişimi
Doç. Dr. Gatibe VAGİFKIZI GULİYEVA
● 483-489
Türkçe barış Kelimesinin Etimolojisi
Doç. Dr. Hüseyin YILDIZ
● 491-517
Gagavuz Türkleri ve Gagavuz Türkçesi Üzerine
Doç. Dr. Mahmut SARIKAYA
● 519-531
Ahıska Halk Anlatılarında Kadın
Doç. Dr. Minara ALİYEVA ÇINAR
● 533-544
Ahmet Yesevî'den İzzeddin Hasanoğlu'na
Doç. Dr. Seyfettin ALTAYLI
● 545-558

Rabguzi'nin Kısasü'l-Enbiyâ'sının Paris Nüshası ve Klasik Devir Sonrası Çağatay Türkçesinde Mahallileşme

Doç. Dr. Yaşar ŞİMŞEK

● 559-578

Eski Türkçede Türemiş Biçimleri Tanıklanan Bazı Sözcüklerin Türkiye Türkçesi Ağızlarında Saklı Kalan Kök Biçimleri Üzerine Notlar

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah MERT

● 579-585

Eskişehir Çifteler Dikilikaya Köyü Ağzından Türkiye Türkçesi Ağızları Söz Varlığına Katkılar

Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem USTA

● 587-608

Alanya Yöresi Ağızları Atasözlerinde Yer Alan Unutulmaya Yüz Tutmuş Kelimeler Üzerine Notlar

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Numan KÜÇÜKBALLI

● 609-617

'İnce Saz' ve '(Y)inçge Oyun' Üzerine

Dr. Öğr. Üyesi Hanife ALKAN ATAMAN

● 619-630

Türkçede Fiil Serileştirme ve Eski Anadolu Türkçesindeki Yansımaları

Dr. Abdullah ÇİĞİL

● 631-640

Giresun Ağzı Fiillerinin Tematik Sınıflandırılması

Dr. Kuban SEÇKİN

● 641-655

Turkanların İnanç Sisteminden Hareketle Batı Türklüğü Halk İnançlarına Bakmak

Dr. Yaşar KALAFAT

● 657-664

Magtımgulı'nın Adı ve Şiirlerine Eklenen
Sahte Şiirler Üzerine Notlar
Dr. Yusuf AZMUN
● 665-671
Hakas Türkçesinde İsimden Fiil Türeten {+LA-}
Ekinin İşlevleri
Arş. Gör. Ersin KARTLAŞMIŞ
● 673-698
Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkçülük,
Atatürk ve Gökalp
Turan CAN
● 699-706
FOTOĞRAF ALBÜMÜ
● 707-735

ALYILMAZ, C. (2023). "Bursa Ulu Cami'deki Kartal Betimlemeleri Üzerine". *Prof. Dr. Bilgehan Atsız Gökdağ Armağanı*. Ankara: Akçağ Yayınları: 123-153.

Bursa Ulu Cami'deki Kartal Betimlemeleri Üzerine

Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ
Bursa Uludağ Üniversitesi
calyilmaz@gmail.com

Türk Yaşayış ve İnanışında Kuşlar

Eski Türk boy ve toplulukları göğü, gökyüzünü "Tanrı katı", "Tanrı mekânı" olarak gördükleri için gökyüzü cisimlerine, gökyüzünde yaşadıklarına ve olağanüstü özelliklere sahip olduklarına inandıkları varlıklara ve gökyüzüyle irtibatlı canlılara ayrı önem vermişlerdir. Bu bağlamda kuşlar, doğumdan ölüme insanla Tanrı arasında irtibatı sağlayan kimi zaman "haberciler"; kimi zaman "melekler"; kimi zaman da "ruhlar" olarak görülmüştür. Eski Türk boy ve toplulukları belirtilen bu inanışın bir tezahürü olarak olağanüstü özelliklere sahip olduklarını düşündükleri bazı kuş türleriyle (özellikle avcı kuşlarla) kendilerini ve mensubu bulundukları aileleri ve boyları özdeşleştirmişler; yiğitliğin, savaşçılığın, uzak görüşlülüğün, ölümsüzlüğün, analığın, bolluğun, bereketin… sembolü olarak kabul ettikleri[1] (farklı türden) kuşlara [(özünde kartalın olduğu) umay kuşu, kartal, doğan, şahin, bezgek (bezgeldek / mezgeldek), atmaca, akbaba, kuzgun, karga, kuğu, yaban kazı, ördek…] mitolojilerinde, efsanelerinde, destanlarında atasözlerinde ve vecizelerinde yer vermişler; kuşlara verdikleri adları kendileri de lakap, ad ve soyadı olarak kullanmışlardır (Alyılmaz, 2000, s. 12-15; Alyılmaz, 2015, s. 575-584).[2]

[1] Bazı Türk boy ve topluluklarının yaratılış ve türeyiş ile ilgili inanmalarının temeline kartal, doğan… gibi kuşları koydukları bilinmektedir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ögel, 1989, s. 585-599.

[2] Günümüzde de Kuş, Alakuş, Karakuş, Bozkuş, Hürkuş, Kartal, Doğan, Akdoğan, Şahin, Şahiner, Toğrul, Ertoğrul, Toygun, Laçın, Laçıner, Sungur, Ersungur vb. kavram işaretleri ad, soyadı ve lakap olarak kullanılmaktadır.

Foto 1: Börkünün ön kısmında umay kuşu betimlemesi bulunan Köl Tigin büstünün görüntüsü (Millî Tarih Müzesi Ulaanbaatar; Foto: C. ALYILMAZ)

Kuşlarla ilgili inanışlar tarihin her döneminde Türk sanatına ve mimarlık eserlerine de yansımış; kaya üstü tasvirlerde, mezar taşlarında, yazıtlarda, heykellerde, şaman davullarında, şaman kıyafetlerinde, halılarda, kilimlerde, duvar resimlerinde… farklı türdeki kuşların tasvirlerine yer verilmiştir (Alyılmaz, 2015, s. 575-584).

Foto 2: Üzerinde kuş betimlemesi / damgası da bulunan Höl Asgat Yazıtı'nın görüntüsü

(Foto: C. ALYILMAZ)

Kuşlarla kendileri, aileleri ve boyları arasında bağ kuran eski Türk boy ve topluluklarının her birinin ayrı bir kuşu ongun olarak kullandıkları da bilinmektedir.[3] Türk kültür tarihçisi Bahaeddin ÖGEL, (başta *Divanü Lügati't-Türk* olmak üzere) konuyla ilgili kaynak eserlerden de yararlanarak Oğuz boylarının ongun olarak kullandıkları kuşların adlarını şöyle belirtmektedir (Ögel, 1989, s. 355-368):

Boyun Adı	**Ongun olarak kullanılan kuşun adı**
Kayı	Şunkar (Şungar, Sonkur, Sunkar, Sungur)
Bayat	Ügi (Ügü, Ükü, Üggü, Ükkü)
Alka-Evli	Köykenek
Kara-Evli	Göbek-sarı
Yazır	Turumtay (Torumtay, Torumtai)
Yapar	Kırgu (Karguy, Kırguy, Karkuy, Kırkuy)
Dodurga	Kızıl-Karçıgay
Döger	Köçgen
Avşar	Cure-Laçin
Kızık	Sarıca (Sarıg-Kuş)
Beg-dili	Bahri
Karkın	Su Bürkütü
Becene	Ala Toğanak (Ala Toğan)
Çavuldur	Bugdayık
Çepni / Cepni	Humay (Humay, Hüma)
Salur	Bürküt
Eymür	Encari (?), (Ancabi (?), Anhazi (?), Ancaz (?), Ancanı
Ala Yontlı	Yagılbay
Üregir	Bigu (Beygu)
İğdir	Karçıgai (Karçıgay, Karcıgay)
Bügdüz	İtelgü
Yıva	Toygun
Kınık	Cure-doğan

[3] Türkçenin farklı dönemlerinde yazılmış kaynak eserlerde kuşlarla ilgili pek çok kavram işareti bulunmaktadır. Yazının içeriği ve kapsamı göz önünde bulundurularak söz konusu kavram işaretlerinden yalnızca konuyla ilgili olanlara yer verilmiştir.

Foto 3: Kubadabad Sarayı'na[4] *ait çinilerden birinin üzerindeki çift başlı kuş betimlemesinin görüntüsü (Foto: C. ALYILMAZ)*

[4] Konya'nın Beyşehir ilçesinde, Gölyaka Köyü sınırları içinde, Beyşehir Gölü'nün güneybatı kıyısındaki bir yarımada üzerinde bulunan Kubadabad Sarayı, Alaeddin Keykubad'ın (1220-1237) emriyle Sadeddin Köpek tarafından 1220-1226 yılları arasında yaptırılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Arık, 2000.

Foto 4: Omuzlarında kuş bulunur şekilde betimlenmiş insan biçimli mezar taşının görüntüsü (Tunceli / Türkiye)

Z. KARGI ÖLMEZ de "Ebulgazi'ye Göre Oğuz Boylarının Damgaları ve Kuşları" başlıklı bildirisinde Oğuz boyları arasında kuşların ongun olarak kullanışlarıyla ilgili şu bilgilere yer vermektedir (Kargı Ölmez, 2015, s. 731):

***Şecere-i Terâkime*'deki Boy Adları**	***Şecere-i Terâkime*'de geçen kuşun adı**	***Tevârîh-i Âl-i Selçuk*'ta geçen kuşun adı**
Ḳayı	Şunḳar	Şahin
Bayat	Ügi	Şahin
Alḳa Evli	Köykenek	Şahin
Ḳara Evli	Göbek Sarı	Şahin
Yazır	Turumtay	Ḳartal Ḳuş
Yasır / Yabır	Ḳırġu	Ḳartal Ḳuş
Dodurġa	Ḳızıl Ḳarçıġay	Ḳartal Ḳuş
Döger	Küçegen	Ḳartal Ḳuş
Avşar	Curra Laçın	Tavşancıl Ḳuş
Ḳızıḳ	Sarıca	Tavşancıl Ḳuş
Begdili	Bahrī	Ḳuzgun
Ḳarḳın	Su Bürgüti	Tavşancıl Ḳuş
Bayındır	Laçın	Sunkur Ḳuş
Beçene	Ala Toġanaḳ	Sunkur Ḳuş
Çavuldur	Buġdayıḳ	Sunkur Ḳuş
Çepni	Humay	Sunkur Ḳuş
Salur	Bürgüt	Uç Ḳuş Ḳuş
Eymür	Encarı / Ancarı	Uç Ḳuş Ḳuş
Ala Yuntlı	Yaġalbay	Uç Ḳuş Ḳuş
Üregir	Pıġu / Bıġu	Uç Ḳuş Ḳuş
İgdir	Ḳarçıġay	Çakır Ḳuş
Bügdüz	İtelgü	Çakır Ḳuş
Ava	Tuyġun	Çakır Ḳuş
Ḳınıḳ	Cürre Ḳarcıġay	Çakır Ḳuş

Farklı kuş türleri hem geçmişte hem de günümüzde Türk boy ve toplulukları tarafından kutsal sayılıp korunmuş; kuşlarla ilgili anlatılara sözlü ve yazılı kaynaklarda yer verilmiştir. Mesela: Er-Töştük Destanı'nda destan kahramanı Er-Töştük'ün sağlıklı, güçlü ve yenilmez bir kahraman olmasında kartalın[5] rolünün büyük olduğu anlatılır: *Kartal yedi gün toprak üstünde, yedi gün toprak altında avlanır; yuvası bir kavak ağacıdır. Kahraman Er-Töştük bu kuş tarafından yutulur çünkü bu avcı kuş, kemiklerini düzeltip çelik kadar sağlamlaştırarak Er-Töştük'ü yenilmez bir kahramana dönüştürmek ister. Canlı, sağlıklı ve büyük oranda mükemmelleştirilmiş olarak çok uzun zamandan beri toprak altında başıboş dolaşan kahraman, günlerce ve aylarca süren bir uçuşla kartal tarafından evine geri getirilir. Sonra sınavdan çıktığında, bitkinlikten yere yığılıp kaldığında kartal onu yeniden yutar; yeniden güçlü ve sağlıklı kılar* (Er-Töştük Destanı 34-35; Roux, 2005, s. 87-88; Alyılmaz, 2016, s. 519).

Foto 5: Olağanüstü özellikleri olduğuna inanılan kartalı betimleyen bir heykelin görüntüsü (Serein, Güney Azerbaycan / İran; Foto: C. ALYILMAZ)

[5] Kartal farklı inanç sistemlerine mensup topluluklar, boylar, milletler ve devletler tarafından da gizemli ve olağanüstü varlık olarak görüldüğü için farklı şekilleriyle ongunlarda, devlet armalarında, bayraklarda kullanılmıştır. Çalışmada yalnızca Türk boy ve topluluklarıyla ilgili olanlar göz önünde bulundurulmuştur.

Mircea ELİADE, *Şamanizm İlkel Esrime Teknikleri* adlı eserinde *Yakutlarda (Sahalarda) kartalın demircilerle; demircilerin de şamanlarla ilişkilendirildiğini; Yenisey Ostyaklarına, Teleütlere, Oroçilere ve bazı Sibirya halklarına göre, ilk şamanın bir kartaldan doğduğunu; en azından ilk meslek eğitimini kartaldan aldığını* kaydetmektedir (Eliade, 1999, s. 94-98). Bugün Sibirya bölgesinde yaşayan Türk boy ve toplulukları arasında da ilk şamanın baş kısmının insan, gövdesinin ise kartal şeklinde yaratıldığına dair inanışlar yaygındır (Alyılmaz, 2016, s. 521).

Foto 6: Kubadabad Sarayı'na ait çinilerden birinin üzerindeki kartal gövdeli, insan başlı betimlemenin görüntüsü (Foto: C. ALYILMAZ)

Foto 7: Kubadabad Sarayı'ndaki çinilerde bulunan bazı kuş betimlemelerinin bir İznik çinisine yansımış görüntüsü (C. ALYILMAZ - S. ALYILMAZ Arşivi; Foto: C. ALYILMAZ)

Yaşar ÇORUHLU "*Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*" adlı kitabında kartalın Türklerin millî sembollerinden biri olduğunu ve kartal ve yırtıcı kuşların Şamanist tasavvur ve törenlerde önemli yere sahip olduğunu ifade eder:

> Türklerin millî sembollerinden olan kartal, Türk sanat ve kültür tarihinde dinî, astrolojik ve hukuki bir sembol olmuştur. Kartal ve benzeri yırtıcı kuşlara, Şamanist tasavvur ve törenlerde, ayrıca şamanın kendisiyle ilgili olarak mühim sembolik anlamlar yüklenmektedir. Bilindiği gibi şaman insanlara yardım etmek, hastaları iyileştirmek ve bu amaçla Gök Tanrı'yla ve çeşitli ruhlarla ilişki kurabilmek için bir dinî tören düzenler. Bu töreni şamanın kendisinden başka kimse gerçekleştiremez. Şaman tören sırasında çeşitli hayvan biçiminde ruhları çağırır. Bu ruh timsali olan hayvanlar arasında kartal ve kartal cinsi yırtıcı kuşlar da vardır. Şaman yardım almak için bu kuşlara da müracaat eder.
>
> …
>
> Yakutlar en yüksek ruhları taşıyan hayvanın kartal olduğuna inanıyorlardı.
>
> Şaman göğe yükselirken Dünya Ağacı'nı vasıta olarak kullanıyordu. Bahsedilen bu Dünya Ağacı'nın üzerinde kuşlar ve tepesinde kartal bulunuyordu. Bazen bu ağaç

uzun bir sırık şeklinde düşünülüyordu. Sırığın tepesinde Gök kuşu denilen kartal veya çift başlı kartal bulunmaktaydı, tasavvura göre göğe kadar ulaşan bu sırığın üzerindeki kartal Gök Tanrı'nın kuvvet ve kudretini temsil ediyordu.

…

Yapılan araştırmalar kartalın ve kartal cinsi (şahin, doğan, atmaca vs.) diğer kuşların Türk mitolojisinde çok önemli bir türeme sembolü olduğunu göstermektedir. O, kendisinden türenildiğine inanılan bir hayvan-ata veya hayvan-anadır. Bu nedenle aynı zamanda tözdür (Çoruhlu, 2019, s. 85-86).

Foto 8: Sahibiye Medresesi'nin[6] */ Gök Medrese'nin duvarında; üst kısmında kartal gövdeli mitolojik varlığı ve bazı kuş betimlemelerini barındıran süsleme (Sivas)*

Merdan GÜVEN de "Türk Halk Oyunlarında Kartal Figürü" başlıklı makalesinde Türk halk oyunlarındaki birçok figürün kartalla ve Şamanizm'le ilgili olduğunu belirtmektedir:

Yeryüzündeki her insan topluluğunun halk oyunları gibi, Türk halkının millî oyunları da tarihin en eski çağlarından itibaren çok çeşitli evrelerden geçmiş ve doğal olarak

[6] Sahibiye Medresesi / Gök Medrese, 1271 yılında Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından yaptırılmıştır.

> hem figürleriyle hem de sergilediği anlamlar bakımından değişip gelişerek bugüne kadar gelebilmiş önemli bir halk bilimi unsurudur. Halk dansları, diye de tanımlanan Türk halk oyunları, günümüzde daha çok insanların bir araya geldiği çeşitli etkinliklerde büyük ilgi gören bir gösteri unsuru olarak icra edilmektedir. Türk halk oyunlarının hemen hepsinin içeriği, inanç menşeli olup çok eski geleneklerle ilişkilidir. Çok eski Türk töresi, gelenekleri ve inançlarıyla bağlantılı olduğunu düşündüğümüz halk oyunlarındaki kartal figürleri, eski gelenekten bugünkü halk oyunlarına aktarılmış çok önemli folklor numuneleridir. Türk halk oyunlarının en önemli kaynağını Şamanlık dönemi Türk kültürü teşkil etmektedir. Eski çağlarda, Şaman geleneklerinin etkin olduğu Türk boylarında Tanrı katına ulaşabilmek için göklere yükselmek isteyen şamanlar, hayvanlara -özellikle de kutsal vasıflarla donatılan avcı kuşlardan kartallara- benzemeye çalışırlardı. Buna bağlı olarak da şamanların törenlerdeki oyunları, genellikle hayvanı taklit eden figürlerden meydana gelmekteydi. Şamanın bu tür taklitli oyunlarının en önemli hedefi ise taklidi yapılan hayvanların üstün yeteneklerini elde etmekti. Şaman dans aracılığıyla taklidini yaptığı hayvanla birleşmeye ve onunla aynılaşmaya çalışır; hatta bir insan-hayvan olmayı amaçlardı. Çünkü böyle bir birlik, kişinin çoğunlukla taklidi yapılan hayvanın gücüne sahip olması anlamına gelir
>
> …
>
> Kartal eski çağlarda İç Asya'da yaşayan Türk boylarının sembol olarak seçtiği kuşların en önemlisidir. Kartalın kutsiyeti onun Tanrı'ya en fazla yaklaşan kuş olması ve hatta Tanrı'nın elçisi veya sembolü olarak telakki edilmesi yanında, kartalın bazı boyların ve şamanların atası olduğu düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Kartalın uçuşu, avını gözlemesi, korkusuzca saldırışı, kanat çırpışı ve diğer birçok hareketi, insanları daima cezbetmiştir. Şamanlık geleneğinde kutsiyet taşıdığına inanılan kartal, şamanların kutsal oyunlarının âdeta vazgeçilmez taklit edilen kuşu olmuştur. Tıpkı şaman oyunlarında olduğu gibi günümüz Türk halk oyunlarındaki hem bireysel oyun sergileyen oyuncuların hem de toplu oynayan oyuncuların birçok hareketi, kartalın hareketlerine benzemektedir. Kartalın o güven dolu hâli ve etrafına verdiği korku, ürperti, uçan kuşların hâkimi gibi davranışları, Türk halk oyunlarının birçoğunda kartalı taklit etme biçiminde ortaya çıkmaktadır. Şamanlar, merasimlerdeki oyunlarında çok sık kartal taklidi yaparlar; kartalı yansılayan oyunlar oynarlar. Türk halk oyunlarının geleneğindeki kartalı taklit eden oyun figürlerinin kaynağında da bu tür eski Şamanlık geleneğinden gelen oyunlar bulunmaktadır (Güven, 2014, s. 299-300).

Geride kalan tarihsel süreçte Türk yaşayış ve inanışına ait ibadet ve ziyaret yerlerinde, mimari yapılarda, kullanım ve süs eşyalarında kuş tasvirlerine yer verildiği bilinmektedir. Bunlar da kuşlara özellikle de kartala Türk boy ve toplulukları tarafından atfedilen kutsallığın tanığı ve belgesi gibidir.

Foto 9: Erzurum'da Çifte Minareli Medrese'nin[7] *taçkapısının yanına işlenmiş eski Türk yaşayış ve inanışından izler taşıyan panonun görüntüsü*
(Foto: C. ALYILMAZ)

[7] Selçuklu Dönemi'ne ait olan eğitim, kültür ve sanat eseri Çifte Minareli Medrese, Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad'ın kızı Hüdâvent Hatun adına 1253 yılında inşa edilmiştir.

Foto 10: Konya Kalesi'nin duvarları üzerindeki Selçuklu Dönemi'ne ait çift başlı kartal betimlemesi [İnce Minare (Taş ve Ahşap Eserler) Müzesi / Konya; Foto: C. ALYILMAZ]

Foto 11: Selçuklu Dönemi'ne ait mimari bir yapı üzerindeki çift başlı kartal betimlemesi [İnce Minare (Taş ve Ahşap Eserler) Müzesi / Konya; Foto: C. ALYILMAZ]

Foto 12: Kubadabad Sarayı'na ait çinilerden birinin üzerindeki çift başlı kartal betimlemesinin görüntüsü (Foto: C. ALYILMAZ

Foto 13: Selçuklu Dönemi'ne ait çift başlı kartal betimlemesi (Azerbaycan Müzesi / Tebriz; Foto: C. ALYILMAZ)

Bursa Ulu Cami ve Ulu Cami'deki Kartal Betimlemeleri

Bursa Ulu Cami, Yıldırım Bayezid tarafından yaptırılmıştır. Caminin yapılış tarihiyle ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Kimi araştırmacılar caminin 1397-1399 yıllarında; kimi araştırmacılar ise 1396-1400 yılları arasında yapılmış olabileceği görüşünü savunmaktadırlar. Caminin mimarının kim olduğu hakkında da farklı görüşler ileri sürülmektedir. Hacı İvaz Paşa ve Ali Neccar caminin mimarı olarak gösterilenler arasında yer almaktadır. Cami geride kalan tarihsel süreçte birkaç kez tamirat görmüştür.

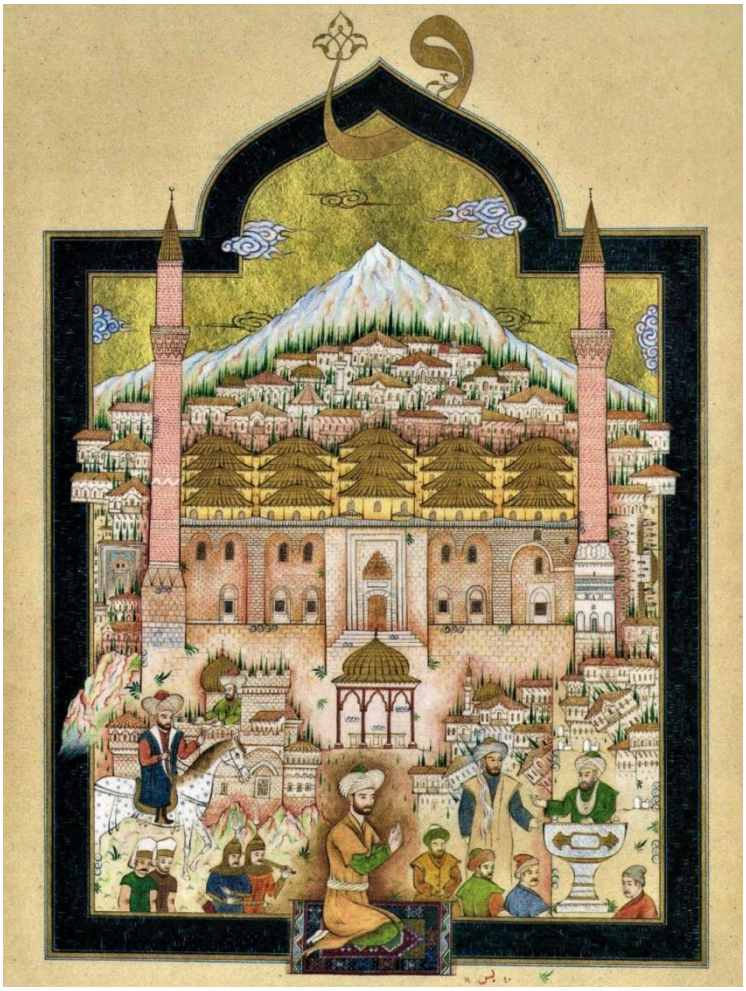

Foto 14: Bursa Ulu Cami'yi betimleyen bir minyatür (Minyatür: Yasin URHAN)

Caminin duvarlarına XIX ve XX. yüzyıllarda farklı sanatkârlar tarafından Arap alfabesiyle yazılar ve betimlemeler işlenmiştir. Ulu Cami'nin duvarlarına işlenen süslemeler bazı araştırmacılar tarafından "*Hat Sergisi*" olarak nitelendirilirken Avrupaî tarzda yapılan bitkisel süslemeler ve Barok tarzı işlemeler bazı araştırmacılar tarafından eleştirilmiştir.

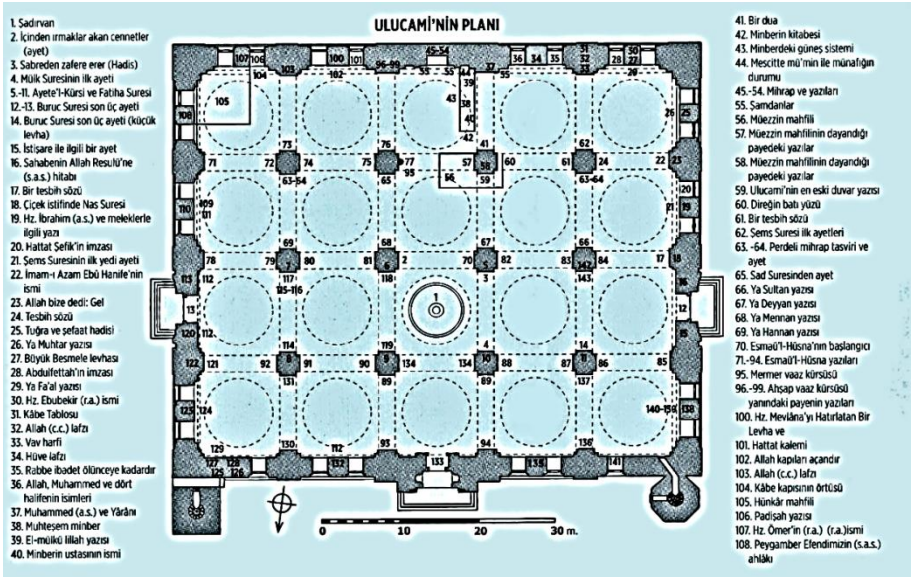

Foto 15: Bursa Ulu Cami'nin planı (İhtiyar, 2018, s. *241)*

Foto 16: Bursa Ulu Cami'nin duvarlarındaki yazılardan genel bir görüntü

(Foto: C. ALYILMAZ)

Bursa Ulu Cami'nin duvarlarına farklı yazı türleriyle yazılan yazılar / hüsnühatlar çoğunlukla dinî içeriklidir. Bu yazılar arasında yer alanlardan bir kısmı Allah'ın adlarından / sıfatlarından (Esmaü'l- Hüsna) oluşmaktadır. Doğan YAVAŞ, caminin farklı bölümlerine işlenmiş yazılarla ilgili olarak şunları kaydetmektedir:

> Yıldırım Bayezid'in şehir dışındaki külliyesinden sonra şehir merkezinde yaptırdığı ikinci yapısı ve Osmanlı mimarisinde uygulanan çok kubbeli formun yani Ulu Cami plan şemasının en büyük örneği, içinde barındırdığı yaklaşık yüz doksan beş adet yazı levhası ile de türünün tek örneğidir ki bu levhalardan 60 kadarı İstanbul Vakıf Hat Eserleri Müzesine gönderilmiştir. Duvarlarda ve kubbeleri taşıyan on iki ayağın dört yüzünde yer alan ve her biri hat sanatının şaheseri derecesinde yüksek estetik değere sahip olan bu yazılar camiyi açık hat müzesi hâline getirir. Ayrıca bu yazılardaki uhrevi anlamlar da yapıya bir kat daha ruhaniyet katar. Abdülfettah Efendi, Kazasker Mustafa İzzet ve Sami Efendi gibi Osmanlı hat sanatının ünlü kalemleri tarafından yazılan bu levhaların içinde Üftade hazretlerinin ve Sultan II. Mahmut'un da birer tabloları vardır. Bursa Ulucami'nin ulviyet açısından önde gelen ibadethaneler içinde sayılması da önemlidir. Bilindiği üzere Mekke-i Mükerreme'deki Mescid-i Haram birinci, Medine-i Münevvere'deki Mescid-i Nebevi ikinci, Kudüs'teki Mescid-i Aksâ üçüncü, Şam'daki Emeviye Camisi dördüncü ve Bursa Ulucamii de beşinci makam olarak nitelendirilmektedir. … Yapıyı örten ortalama 11 m çapındaki yirmi adet kubbeyi, her bir kenarı 2.20 m olan, on iki adet yığma, kare payeler taşımaktadır. Bu ayakların her yüzünde celî sülüs ile ve bu yazıların aralarında kûfî hatlarla Allah'ın güzel isimleri demek olan "Esmaü'l-Hüsna'dan seçilmiş isimler yazılmıştır. Örnek olarak: Celî sülüs ile "*Allah el-Müzill*" ve aralarında kûfî yazılarla "*eş-Şefî*", "*el-Basîr*", "*el-Hakem*" "*Ya Müteâl*" "*Ya Muhtâr*" gibi. Bu yazılar hep müsennâ ya da aynalı yazı denilen iki stildedir. Yani hem sağdan hem soldan okunabilmektedir. Caminin güneybatı köşesindeki Cezayirli Hasan Efendi adında bir hattat tarafından yazılmış olan ve tuğra şeklinde istif edilen yazı ise Hadis-i şeriftir; "*Benim şefaatim ümmetimden büyük günah sahipleri içindir*" anlamındadır ve ibadethanenin en büyük boyuttaki yazısıdır. Mabedin içini âdeta Hat müzesine çeviren ayaklardaki ve duvarlardaki bu yazılar kûfî, nesih, ta'lik, muhakkak, celî sülüs ve celî dîvânî üslubundadır. Toplam 195 adet olduğu sayılan bu eserler Abdülfettah Efendi, Kazasker Mustafa İzzet Efendi, Sami Efendi, Şefik Efendi gibi meşhur hattatlara, tahrîr ve konturlar da Mücellid Mehmet Efendi'ye aittir (Yavaş, 2021, s. 193-195).

Foto 17: Bursa Ulu Cami'nin kuzeydoğu köşesindeki duvarın üst kısmında bulunan (içinde stilize edilmiş kuş betimlemelerini de de barındıran) muhteşem hüsnühattın görüntüsü

(Foto: C. ALYILMAZ)

Foto 18: Bursa Ulu Cami'nin duvarlarındaki Esmaü'l- Hüsna içerikli (içinde stilize edilmiş farklı kuş betimlemelerini de barındıran) bir hüsnühattın görüntüsü (Foto: C. ALYILMAZ)

Esmaü'l- Hüsna'yı yazan hattat son derece sanatkârane bir şekilde insan ve bazı hayvan betimlemelerini de (kartal, çift başlı kartal, kuğu, yılan, ejder vd.) stilize ederek yazının içine yerleştirmiştir.

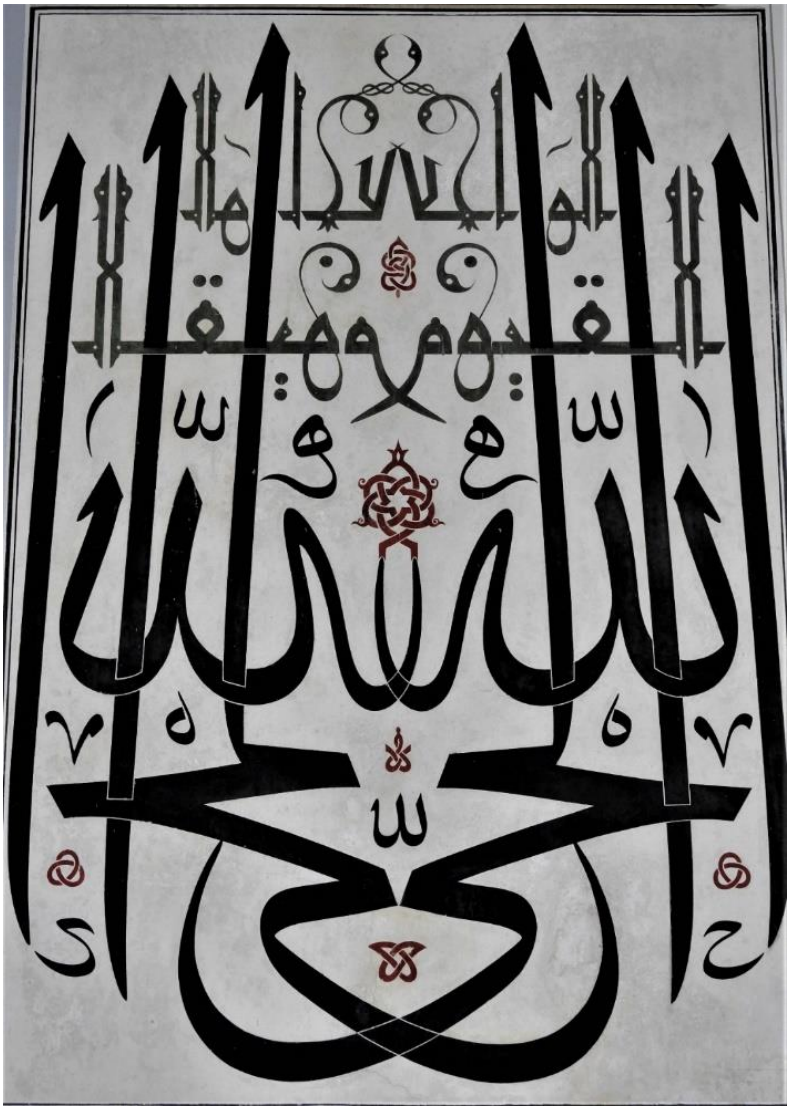

Foto 19: Bursa Ulu Cami'nin duvarında hüsnühat (Esmaü'l- Hüsna) içine işlenmiş kartal betimlemelerinden bir kısmının genel görüntüsü (Foto: C. ALYILMAZ)

Foto 20: Bursa Ulu Cami'nin duvarına işlenmiş kartal betimlemelerinden bir görüntü (Foto: C. ALYILMAZ)

Bursa Ulu Cami ve bu caminin duvarlarına işlenen yazılardan ve süslemelerden bahseden kaynaklarda söz konusu kuş / hayvan betimlemelerinden bahsedilmemiş veya görmezden gelinmiştir. Oysa İskitlerden günümüze kadar Türk süsleme sanatında hayvanlar ayrı bir yere ve öneme sahip olmuşlardır.

Foto 21: Saka / İskit Dönemi'ne ait üzerinde çift başlı kartal betimlemesi bulunan altın kemer tokası (Kızıl Müzesi / Tuva Özerk Cumhuriyeti; Foto: Armbruster, 2009, s. 189)

İslamiyet'le birlikte ibadet ve ziyaret yerlerinde, mimarlık eserlerinde[8] insan ve hayvan betimlemelerinde zaman zaman kısıtlamalar olmuşsa da Selçuklu Dönemi[9] başta olmak üzere bazı dönemlerde camilerde, medreselerde iç ve dış mekânlarda kartal, çift başlı kartal, güvercin, aslan, ejder, yılan vd. hayvan betimlemelerine yer verildiği görülür.

Foto 22: Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası'nın dış cephesinde yer alan çift başlı kartal betimlemesinin görüntüsü (Foto: C. ALYILMAZ

[8] Konu hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bk. Alsan, 2005.

[9] Eski Türk kültür coğrafyasındaki binlerce eser Türklerin resim ve heykel yapımında usta olduklarına tanıklık etmektedir (Alyılmaz ve Alyılmaz, 2014, s. 1-33). İslamiyet'le birlikte Türklerde resim ve heykel alanlarında ciddi anlamda sınırlandırmaların / kısıtlamaların yaşandığı; bunların yerine minyatür ve hat sanatının gelişme gösterdiği bilinmektedir. Minyatür sanatının Türkler arasında ustaca kullanılmasında Türklerin kaya üstü tasvirleri / petroglifleri yüzyıllar boyunca farklı sebeplerle (iletişim ve ritüel amaçlarla) kullanmalarının rolü büyüktür. Petrogliflerin farklı amaçlarla kullanılması hakkında bk. Alyılmaz, 2016.

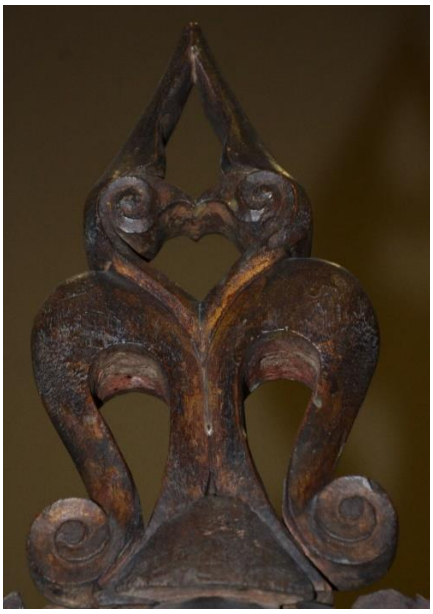

Foto 23-24: Ahi Şerafeddin'e (öl. 1331) ait sandukanın şahide kısmı üzerine yerleştirilmiş ahşap çift başlı kartal betimlemesinin görüntüsü
(Etnografya Müzesi / Ankara; Foto: C. ALYILMAZ)

Foto 25: Saltuklu Dönemi eserlerinden Emir Saltuk'a (?) ait olması kuvvetle muhtemel kümbetin üzerindeki teke boynuzlu, arslan gövdeli çift başlı kartal betimlemesinin görüntüsü

(Erzurum; Foto: C. ALYILMAZ)

Bursa Ulu Cami'nin duvarlarındaki hat içinde süsleme unsuru olarak kullanılan betimlemeler arasında "birbirine bakar şekilde betimlenmiş kartallar" ayrı bir yere ve öneme sahiptir. Kartallar (yukarıdaki bilgi ve görüntülerden de anlaşılacağı üzere) Türkler arasında tarihin her döneminde gücün, egemenliğin, devletin; bilginin ve bilgeliğin sembolü olarak kabul edilmiştir. Sakalarla başlayıp Selçuklularla doruğa ulaşan çift başlı kartal betimlemesinin Osmanlı Dönemi eseri Bursa Ulu Cami'nin duvarlarında farklı şekilde yer alması köklü bir geleneğin devamı niteliğindedir.

Hat içine yerleştirilmiş benzer hayvan betimlemelerine Türk kültür coğrafyasının farklı bölgelerinde [Kuzey Azerbaycan'da Bakü yakınlarında (bugün Hazar'ın suları altında kalmış olan) Bayıl Kalesi'nin[10] duvar taşlarında; Güney Azerbaycan'da Erdebil'de Şah İsmail'in Türbesi'nin çinileri üzerinde; Ankara'da Resim Heykel Müzesindeki bir hüsnühatta da] yer verilmiştir.

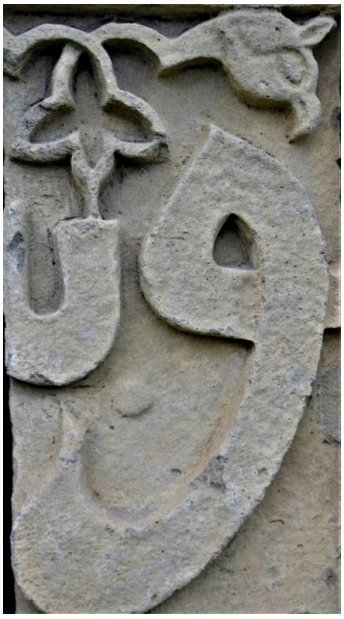

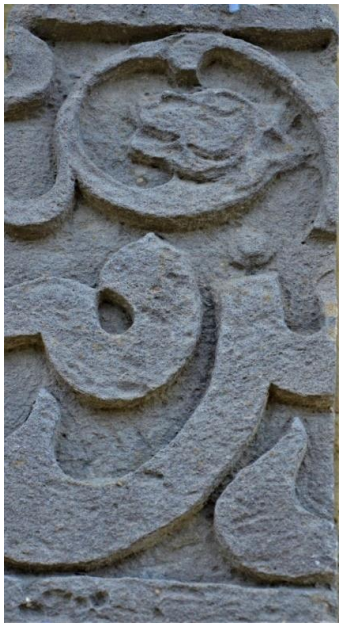

Foto 26-27: Bayıl Taşları üzerindeki betimlemelerden ikisinin görüntüsü (Foto: C. ALYILMAZ)

[10] Bakü'nün Bayıl Burnu yakınlarında bulunan, Bayıl Kalesi, Bayıl Kasrı, Bayıl Sarayı, Kömrükhane vd. adlarla da bilinen eşsiz mimarlık abidesi (180x35 m) Moğol işgaline karşı Şirvanşahlar Dönemi'nde 1234-1235 yıllarında yapılmış ancak önce 1306 yılındaki deprem sonucu yıkılmış; sonrasında ise Hazar'ın yükselen suları altında kalmıştır. Bayıl Kalesi'ni yazıt bilimi açısından değerli kılan da söz konusu kalenin duvarlarını süsleyen üzerlerinde insan ve hayvan betimlemelerinin de bulunduğu Arap harfli yazıtlardır / yazılardır. Bayıl Taşları'nın da tarih, arkeoloji, sanat tarihi ve epigrafi / yazıt bilimi alanlarında çalışan bilim insanları tarafından araştırılıp incelenmesi ve çok dilli olarak yayımlanması gerekir.

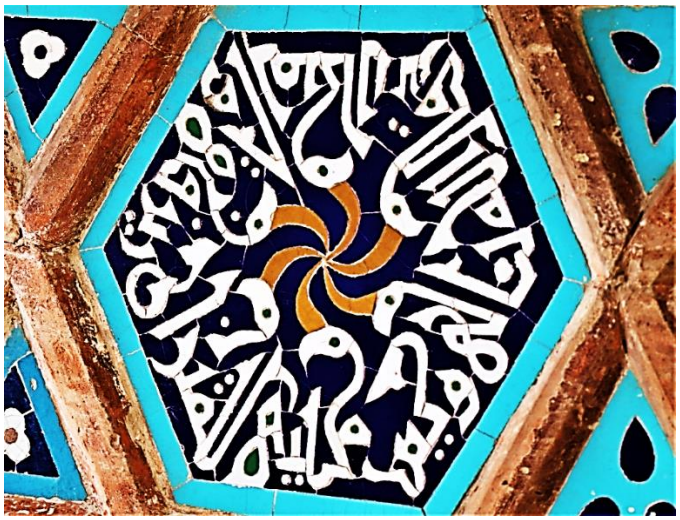

Foto 28: Şah İsmail'in Türbesi'nin çinileri üzerinde hat içine yerleştirilmiş kuş betimlemeleri (Güney Azerbaycan İran, Erdebil; Foto: C. ALYILMAZ)

Foto 29: Hüsnühat içine yerleştirilmiş kuş betimlemesi (Resim Heykel Müzesi Ankara; Foto: C. ALYILMAZ)

Türk boy ve toplulukları arasında "bürküt" adıyla da bilinen kartalın farklı şekilleri (tek kartal, çift başlı kartal, stilize edilmiş kartal), günümüzde de Türk dünyasında süs ve kullanım eşyalarında, ongunlarda, bazı devletlerin bayraklarında, devlet armalarında yer almakta; ülkemizde ise birçok kurum, kuruluş, belediye, dernek ve dergi tarafından logo olarak kullanılmaktadır.

Foto 30: Ahşap bir pano üzerine işlenmiş kartal, kuş, at, yak ve insan betimlemelerinin görüntüsü (Dağlık Altay / Foto: C. ALYILMAZ)

Kazakistan bayrağındaki, Kırgızistan ve Özbekistan devlet armalarındaki / sembollerindeki kartal betimlemeleri ile Atatürk Üniversitesine, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesine, Dicle Üniversitesine, Selçuk Üniversitesine, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesine, Emniyet Genel Müdürlüğüne, Polis Akademisine, Kartal Belediyesine, Konya Büyükşehir Belediyesine, Erzurum Büyükşehir Belediyesine, Erzincan Belediyesine, Beyşehir Belediyesine, Beşiktaş Jimnastik Kulübüne, Erzurumspora, Konyaspora, Bürküt Türk Dünyası Dergisine ait logolar akla ilk gelenlerdir.

Foto 31: Üzerinde kartal betimlemesini barındıran Kazakistan Cumhuriyeti'nin bayrağının görüntüsü

Foto 32-33: Üzerinde kartal betimlemesini barındıran Kırgızistan Cumhuriyeti'nin ve Özbekistan Cumhuriyeti'nin devlet armalarının görüntüleri[11]

[11] Özbekistan Cumhuriyeti'nin devlet armasındaki kuş umay kuşu olarak adlandırılmaktadır. Umay, humay, huma, hüma adlarıyla anılan bu kuş da gerçekte mitolojik birçok özelliğe sahip

Foto 34: Atatürk Üniversitesinin logosu[12]

Foto 35: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesinin logosu

Foto 36: Dicle Üniversitesinin logosu

Foto 37: Ön çizimleri Cengiz ALYILMAZ tarafından yapılan, grafik tasarımı M. Fatih KILIÇ tarafından gerçekleştirilen editörlüğünü Onur ER'in yaptığı BÜRKÜT Türk Dünyası Dergisi'nin logosunun görüntüsü

olan "kartal"dır. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bk. Alyılmaz, 2000, s. 12-15; Çoban, 2017, s. 2243-2244.

[12] Atatürk Üniversitesinin logosu Erzurum'daki Hatuniye Medresesi / Çifte Minareli Medrese üzerinde yer alan bir betimlemeden hareketle tasarlanmıştır. Söz konusu betimlemede bulunan ve Türk yaşayış ve inanışında ayrı bir yere ve öneme sahip olan çift başlı kartal, hayat ağacı, koşut ejder betimlemeleri logoya da yansıtılmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Doğaya ve doğanın unsurlarına, hatta diğer insanlara hâkim olma endişesiyle yaşayan insanoğlu, bu süreçte mümkün olduğunca hayvanlara da hâkim olmaya çalışmış, hayvanların bir kısmını evcilleştirmiş ve onlardan büyük ölçüde yararlanmıştır. İlkel insandan modern insana kadar bütün kültür basamaklarında gerek besin olarak gerekse hayatı kolaylaştıran bir unsur olarak yararlanılan hayvanlar, insan hayatının, dolayısıyla kültürünün, daima önemli bir parçası olmayı sürdürmüştür. Doğanın bir parçası olan insan ve hayvan arasındaki ilişki kuşkusuz insanlık tarihi kadar eskidir. Milletlerin tarihî gelişim sürecinde yer alan ilkel toplayıcılık, avcılık, hayvancılık ve tarım gibi kültür basamaklarında oldukça yoğun olan insan hayvan ilişkisi, sanayi ve bilgi toplumu seviyesinde de (her ne kadar farklılık gösterse de) devam etmektedir. Sanayi ve bilgi toplumu basamaklarına kadar hayatının önemli bir kısmını hayvanlarla paylaşan insanın hayvanlarla olan ilişkisinin yoğunluğu doğal olarak aynı oranda hayatına, sanatına, dildeki kavram işaretlerine de yansımıştır (Mert, 2007, s. 297). Genelde hayvanlar özel olarak da kuşlar tarihin her döneminde Türk boy ve topluluklarının yaşayış ve inanışlarında ayrı bir yere ve öneme sahip olmuşlardır. Bu sebeple de epigrafik eserlerde, petroglif alanlarında, anıtlarda, yazıtlarda, heykellerde, kullanım ve süs eşyalarında, anlatılarda, halk oyunlarında, kültür ve mimarlık eserlerinde farklı hayvanlara ve kuşlara (bu bağlamda kartallara) ait betimlemelere yer verilmiştir. Kuşların Tanrı mekânı olarak kabul edilen gökyüzünde yaşamaları, Türk boy ve toplulukları arasında Tanrı ile insan arasında elçilik yapan, bağ kuran gizemli ve uğurlu varlıklar olarak görülmelerini sağlamıştır. Kuşlara (özellikle de kartallara) ait betimlemelere kült ve inanç merkezlerinde yer verilmesinin temelinde de aynı düşünce yatmaktadır. Bursa Ulu Cami'nin duvarlarına işlenen kuş vd. hayvan betimlemelerini de hem bir geleneğin hem de belirtilen eski Türk yaşayış ve inanışının uzantısının ürünü olarak değerlendirmek gerekir. Sanat tarihçilerinin, tarihçilerin, epigrafların ve konuyla ilgili diğer araştırmacıların ve bilim insanlarının başta Bursa Ulu Cami'nin duvarlarına işlenenler olmak üzere benzer yazıları, işlemeleri ve süslemeleri belirtilen hususları da göz önünde bulundurarak araştırıp incelemeleri ve çok dilli olarak yayımlamaları alana büyük katkı sağlayacaktır. Nitekim kültür, kültürel ögeler ve kültürel değerler toplumların tarih boyunca bıraktıkları parmak izleri gibidir. Bu izleri takip ederek toplumların geçmişleri ve kültürel değerleri hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür (Er, 2016, s. 1425). Herkesten her konuda aynı seviyede bilgili olmasını beklemek doğru değildir. Ancak bilimsel - akademik seviyede kültür ve sanat eserleriyle, anıtlarla ve yazıtlarla uğraşanların eksiklerini gidermeleri ve doğru bilgiye ulaşıp ilgilisine ulaştırmaları için alanlarıyla ilgili yan disiplinleri bilmeleri, söz konusu yan disiplinlerde çalışan bilim insanlarıyla iş birliği yapmaları gerekir. Nitekim bilimsel - akademik anlayış ve davranış disiplinler arası ilişkiyi ve iş birliğini gerekli kılar. Bu bağlamda sanat tarihçilerin ve tarihçilerin yazıt bilimcilerle iş birliği yapmaları birçok bilinmezin aydınlanmasına yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

ALYAP, L. (2019). "Saltuklu Eserlerinden Tepsi Minare Üzerindeki Kûfî Kitabenin Kaligrafisi Üzerine". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 8/1: 1-27.

ALSAN, Ş. (2005). *Türk Mimari Süsleme Sanatlarında Mitolojik Kaynaklı Hayvan Figürleri (Orta Asya'dan Selçuklu'ya)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

ALYILMAZ, C. (2000). "Özbekistan Cumhuriyeti'nin Devlet Armasındaki Hüma Kuşu Tasviri". *Orkun Dergisi*. 23: 12-15.

ALYILMAZ, C. (2011). "Azerbaycan'daki Arap Harfli Yazıtların Bugünkü Durumu". *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic.* 6/1: 358-389.

ALYILMAZ, C. (2015). *İpek Yolu Kavşağının Ölümsüzlük Eserleri*. Ankara: Atatürk Üniversitesi.

ALYILMAZ, C. (2016). *"Gobu"stan'ın Gizemi ("Kıpçaklar"a Giden Yol)*. Ankara: Bitlis Eren Üniversitesi.

ALYILMAZ, C. (2016). "Yazıt Bilimci Kimdir?" *Türk Dünyası*. 42: 117-126.

ALYILMAZ, S. ve ALYILMAZ, C. (2014). "Eski Türk Kadın Heykellerinin Düşündürdükleri". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 3/4: 1-33.

ARIK, R. (2000). *Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

ARMBRUSTER, B. (2009). «Gold Technology of the Ancient Scythians - Gold from the Kurgan Arzhan 2 », Tuva. *ArcheoSciences*. 33: 187-193.

ÇAKIR, E. (2013). "Akademik Dünyanın Kentsel İmgelerinden Mitolojik Simgelerine Üniversite Logoları". *Millî Folklo*r. 97: 53-69.

ÇOBAN, İ. (2017). "İslam Türkay'ın "Türk Oğlu Türkem Men" Başlıklı Şiirinin Orhun Yazıtları ile Metinlerarasılık Bağlamında İncelenmesi". *Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 6/4: 2232-2255.

ÇORUHLU, Y. (2019). *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi I-II*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

ELİADE, M. (1999). *Şamanizm -İlkel Esrime Teknikleri-*. (çev. İ. BİRKAN), Ankara: İmge Yayınları.

ER, O. (2016). "Bitlis Eren Üniversitesi Takvimlerine Kültürel Değerler Açısından Bir Bakış". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 56: 1425-1440.

GÖKSU, E. (2015). "Çift Başlı Kartalın Selçuklular Döneminde Kullanımına Dair Bir Değerlendirme". *XI. Millî Türkoloji Kongresi Bildirileri 11-13 Kasım 2014*. 2: 159-180, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

GÜVEN, M. (2014). "Türk Halk Oyunlarında Kartal Figürü". *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*. 51: 285-302.

HARNER, M. (1999). *Şaman'ın Yolu*. (çev. A. ATALAY). İstanbul: Dharma.

HOPPAL, M. (2012). *Avrasya'da Şamanlar*. (çev. B. BAYRAM ve H. Ş. ÇAĞATAY). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İHTİYAR, Z. (2018). *Bir Hat Sanatı Sergisi Bursa Ulucami.* Ankara: Sentez Yayınları.

MERT, O. (2007). "Kazak Türkçesi'nde Hayvan Adlarıyla Kurulan Atasözleri". *Kazakistan ve Türkiye'nin Ortak Kültürel Değerleri Uluslararası Sempozyumu Bildirileri 21-23 Mayıs 2007*. (ed. S. ŞİMŞİR ve B. AYDOĞAN), Almaata: 297-312.

ÖGEL, B. (1989, 1995). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar) I-II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÖLMEZ, Z. (2015). "Ebulgazi'ye Göre Oğuz Boylarının Damgaları ve Kuşları". *5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu, 21-23 Mayıs 2014, Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri,* Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, 729-751.

ROSS E. D. (1994). *Kuş İsimlerinin Doğu Türkçesi, Mançuca ve Çince Sözlüğü*. (çev. E. GÜRSOY NASKALİ). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ROUX, J. P. (2005). *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*. (çev. A. KAZANCIGİL ve L. ARSLAN). İstanbul: Kabalcı.

ŞAHİN, M. (2022). "Athena'nın Sembolü Baykuş Türk Dünyasından mı Batıya Taşındı?" *Türk ve Yunan Folklorunda Baykuş*. *Şehrengiz*. 13/135: 8-11.

TARLAKAZAN, B. E. ve TINGIR, M. (2018). "Selçuklu İzleri Taşıyan Kimi Belediye Amblemlerindeki Sembollerin Tarih, Kültür ve Tasarım Açısından İncelenmesi". *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDE)* 11/1: 111-128.

URHAN, Y. (2022). "Ulu Camii". *Bursa Günlüğü.* 16: 23.

YAVAŞ, D. (2021). "Bursa'da Osmanlı Mimarisi". *81 İlde Kültür ve Şehir Bursa*: 185-210. Bursa: Bursa Valiliği.